

**O'ZBEK VA INGLIZ FRAZELOGIYASIDA MADANIYATLARARO
ALOQA***Sevinch Xusniddinova**O'z DJTU talabasi**Furqat Djalolov**O'z DJTU o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqola o'zbek va ingliz tillaridagi frazeologiyalarni lingvistik nuqtai nazardan o'rganish va solishtirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: frazeologik birlik, madaniyatlararo muloqot, madaniy va lingvistik o'lchovlar, til ekvivalentligi, klassifikatsiya, mustaqil leksema.

Ko'p so'zli iboralar va turkum iboralarni o'rganuvchi frazeologiya til, madaniyat va idrokni tushunishda muhim rol o'ynaydi. Har ikki tildagi frazeologik birliklarni tahlil qilish orqali ularning o'xshashliklari, farqli tomonlari hamda ularning asosida yotgan madaniy va lingvistik ma'nolarni yoritishni maqsad qilinadi. Topilmalar nafaqat tilshunoslik sohasiga, balki til o'rgatish va madaniyatlararo muloqotga ham hissa qo'shadi.

Hozirgi zamon tilshunosligida frazeologiya alohida o'rin tutadi. Bu soha keyingi davrlarda ham rivojlanib, bu borada ko'plab ilmiy ishlar olib borilmoqda. Frazeologiya iboralar haqidagi bilimdir. Frazeologiyada so'z birikmalari, erkin va turuvchi birikmalar tuzilishi va ma'nosi jihatidan o'rganiladi. Frazeologik birlik nutqda qatnashuvchi birlik bo'lib, bir nechta mustaqil leksemashakldagi birikmadan tashkil topgan ko'chma ma'naviy birlikdir “teppa sochi tikka bo'lmoq, boshi ko'kka yetmoq”: “to show the right feather, to play the first fiddle”. Barcha tillardagi frazeologik birikmalar, xususan, ingliz tilidagi frazeologik birikmalar ham xalq donoligidan dalolat beruvchi xalq ijodiyoti sanaladi. Ingliz tilidagi frazeologik birikmalarning kelib chiqishiga ko'ra olimlar ularni uchta katta guruhga bo'lishadi:

1. Ingliz tilidagi qadimgi frazeologik birikmalar;
2. Boshqa tillardan olingan frazeologik birikmalar;
3. Ingliz tilining amerikacha variantidan olingan frazeologik birikmalar.

Frazeologik birliklar ingliz xalqining urf-odatlarini, tarixiy haqiqatlari, an'analari bilan bevosita bog'liqdir. Ko'pgina frazeologik birikmalar ingliz xalqining an'analari va e'tiqodlarini, Angliya tarixining biz bilgan va bilmagan tarixiy haqiqatlarini aks ettiradi. Ko'pgina ingliz frazeologizmlari badiiy asarlardan, turli adabiyotlardan o'zlashtirilgan va yozuvchilar asarlari, bolalar she'rlari, ertaklar va karikaturalar kabi ularning kelib chiqish manbai hisoblanadi.

Masalan, ingliz yozuvchisi Uilyam Shekspir¹² ingliz lugʻatini boyitishda katta hissa qoʻshgan. U yaratgan frazeologizmlar Injildan keyin ikkinchi oʻrinda turadi. Keling, ulardan baʼzilarini koʻrib chiqaylik.

“Cakes and ale” - (s.s.) “pirojnoye va pivo”; “tashvishsiz quvonch, hayotdan zavqlanmoq”. “A fool's paradise” - “hayoldagi baxt, hayolot dunyosi”. “Give the devil his due” – “dushmanga tan bermoq”. “The green-eyed monster-(k.u.) yashil koʻzli berahm odam”; “rashkchi”. “have an itching palm”- poraxoʻrlik qilmoq; tamagir. “Lay it on with a trowel”- “boʻrttirib maqtamoq, haddan tashqari maqtamoq”; “Not to care a fig”- “hammaga birdek boʻlmoq”; “That's got him - qilmish-qidirmish”; “There is a deer - ziyrak boʻling!”; “I am fed up with it! - jonga tegdi! Yetadi!”; “To have a go - sinab koʻrmoq”.

Shekspirdan tashqari yana koʻplab ingliz yozuvchilari frazeologizmlarning soʻz boyligini boyitdilar. Ular: Jeffri Choser, Edmond Spenser, Tomas Braun, Volter Skott va boshqalar. Odatlar, urf-odatlar, eʼtiqodlarga oid frazeologizmlarning mualliflari nomaʼlum, ular xalq orasida qadimda – qadimda shakllangan. Bunday frazeologik birikmalar xalq ijodi namunalaridir. Ular toʻgʻridan-toʻgʻri bir tildan boshqa tilga tarjima qilinmaydi, lekin bu tilning ekvivalentligi olinadi. Buning sababi har bir xalqning urf-odatlarini, qadriyatlarini va urf-odatlarining xilma-xilligidir. Masalan: bite off more than one can chew – nonni katta tishlamoq, kuchi yetmaydigan ishga chiranmoq, behuda urinmoq, ortiqcha chiranish bel chiqarar; have a bee in one's bonnet boʻlmagʻur fikrlar bilan boshini band qilmoq. hold one's head high - boshini baland tutmoq; dance attendance on somebody - laganbardorlik qilmoq, biror kimsa uchun yugurmoq, kimningdir xizmatiga doim tayyor boʻlmoq.

¹²William Shakespeare

Frazeologiya sohasini tadqiq etgan tilshunos olimlardan biri A.Mamatov¹³ oʻzbekcha frazeologik birikmalarni shakllanish jihatidan oʻrganib chiqib, 4 klassifikatsiyaga ajratadi:

1. Frazeologizmlar shaxsning faoliyati va psixikasi bilan aloqadorligi nuqtai nazaridan shakllangan: open-hearted, disappointed, stoop to the ground and so on (koʻngli ochiq, hafsalasi pir boʻlmoq, yerga ursa koʻkka sapchimoq va hokazo).
2. Kasb frazeologiyaga qaramlik nuqtai nazaridan shakllangan: boʻzchining makkisidek.
3. Hayvonlarga xos obrazlar asosida tuzilgan frazeologik birliklar: oyogʻi kuygan tovuqday, ammaning buzogʻiday, toʻygan qoʻzi va hokazo.
4. Dinga qaramlik nuqtai nazaridan tuzilgan frazeologik birliklar: xudo koʻtarsin, paygʻambar hassasi bilan turgan singari.

Frazeologiyada, shuningdek, leksemalarda sinonimiya, antonimiya, bir jinslilik holatlari kuzatiladi. Frazeologik sinonimiya va frazeologik antinomiya asosida H.Jalmonxonov¹⁴ fikricha shunday munosabat vujudga keladi.

Masalan, o‘zbek tilidagi “og‘zi qulog‘ida va boshi osmonga yetdi” frazeologik birliklari o‘zaro sinonim bo‘lib, ikkalasi ham quvonch va zavqni ifodalaydi. “Ko‘kka ko‘tarmoq and yer bilan bitta qilmoq” ularning ikkalasi ham antonimlardir.

To get the bit between one's teeth o'zini tuta olmaslik

To take the bit between one's teeth o'zidan ketmoq

To leave no stone unturned barcha imkoniyatlarni ishga solmoq

To move heaven and earth qo'lidan kelganini qilmoq

Bu frazeologik birliklar bir-birini almashtiradi. Ingliz tilida bunday frazeologik birliklar nutqqa tayyor shaklda kiritiladi va boshqa so'z o'rnini bosa olmaydi, men unga buni qilishga yordam beraman. Idiomalar, ya'ni ularning inflorescences, har bir nutq uchun tushunarli birikmaning nomi to'g'ridan-to'g'ri nutqda foydalanish uchun qulay. Ingliz tilida ham o‘zbek tilidagi kabi sinonim, antonim, omonim iboralar ko‘p.

13 A. Mamatov – phraseological Formation and lexicalization Phnomenon. Toshkent:2000

¹⁴ H. Jalmonkhonov

Masalan, “the dark house - mysterious and the black ship” - bu ikkisi sirli ma'nosini anglatishi bilan boshqalardan farq qiladi, ular bir-biriga sinonim bo'lishi mumkin. Ingliz tilidagi “black ship”, “dark horse” kabi iboralar, yuqorida aytib o‘tilganidek, hayvonlar ham frazeologik birliklar guruhiga kiradi. Frazeologik birliklar nutqni yoritib, uni chiroyli qiladi, tilni boyitadi. Ularning kelib chiqishi, tarixi, uning shakllanishi bo'yicha ko'plab ingliz, rus, o'zbek olimlari ilmiy ishlar olib borishgan. Frazeologik birliklar ham bir necha shakllarda o'zlashtiriladi: so'zma-so'z o'zlashtirmoq, masalan, make believe - come toghter: qismni o'zgartirish orqali qismni tarjima qilish uchun bir oz o'zgarish bilan o'zgartirib tarjima qilish (a propos (yoki apropos)nothing) – hech narsadan hech narsa yo‘q , bekordan bekorga).

O‘zbek va ingliz tillarida so‘z tarjima qilingan va bir-biriga to‘g‘ridan-to‘g‘ri mos keladigan ko‘plab frazeologizmlar mavjud.

Masalan, “to play with fire-olov bilan o‘ynashma”, “first think, then speak-avval o‘yla keyin so‘yla”.

Umuman olganda, o‘zbek va ingliz tillaridagi frazeologiyalarni lingvistik nuqtai nazardan o‘rganish orqali tilshunoslik va til o‘qitish sohasiga qimmatli hissa qo‘shadi. Bu frazeologik birliklarning madaniy va lingvistik o‘lchovlari haqidagi tushunchamizni chuqurlashtiradi va til o‘rganuvchilar, o‘qituvchilar va tadqiqotchilar uchun tushuncha beradi.

References

1. Mamatov. Phraseological Formation And Lexicalization Phenomenon.
2. H. Jalmonkhonov. Phraseological Synonymy And Phraseological Antinomy.
3. **Christopher** Gledhill, “The ‘lexicogrammar’ approach to analysing phraseology and collocation in ESP texts”, *ASp*, 59 | 2011, 5-23.
4. Jean-Pierre Colson. Phraseology, constructions and translation.

